

УКРАЇНСЬКИЙ
ВЕТЕРАНСЬКИЙ
ФОНД

АНАЛІТИЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНІЙ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК

ЗМІСТ

1. ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ 3

2. ВСТУП 4

3. МЕТОДОЛОГІЯ 4

4. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РЕІНТЕГРАЦІЇ 5

4.1. РОЛЬ ЦОВВ В РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК 5

4.2. РОЛЬ ГРОМАД В РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК 13

4.3. ВИСНОВОК 15

5. РОЗУМІННЯ ВЕТЕРАНАМИ ТА ВЕТЕРАНКАМИ РОЛІ ДЕРЖАВИ В ЇХНІЙ РЕІНТЕГРАЦІЇ 15

5.1. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ДЕРЖАВА” ТА СТАВЛЕННЯ ДО НЕЇ 15

5.2. ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ З ДЕРЖАВНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ТА СТАВЛЕННЯ ДО ПРОГРАМ ТА ПІЛЬГ 16

5.3. РОЗУМІННЯ ПРОЦЕСУ РЕІНТЕГРАЦІЇ ТА ДОСВІД ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК 18

5.4. РОЛЬ СУСПІЛЬСТВА, СІМ’Ї, ПОБРАТИМІВ ТА ПОСЕСТЕР В РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК 18

5.5. ДЕРЖАВА НА ШЛЯХУ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК 19

5.6. ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК 20

5.7. ВИСНОВОК 21

6. РЕКОМЕНДАЦІЇ 21

7. ДОДАТОК А 22

8. ЛІТЕРАТУРА 24

1. ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ

АТО – Антитерористична операція
ВЛК – Військово-лікарська комісія
ДЗР – Допоміжні засоби реабілітації
ЄВВ – Єдине ветеранське вікно
ЗСУ – Збройні Сили України
КМУ – Кабінет Міністрів України
МВС – Міністерство внутрішніх справ
Мінветеранів – Міністерство у справах ветеранів
Міноборони – Міністерство оборони
Мінсоцполітики – Міністерство соціальної політики
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я
МСЕК – Медико-соціальна експертна комісія
НАДС – Національне агентство України з питань державної служби
НСЗУ – Національна служба здоров'я України
ОВА – Обласна військова адміністрація
ОГД – Одноразова грошова допомога
ОДА – Обласна державна адміністрація
ОПК – Оборонно-промисловий комплекс України
ПТСР – Посттравматичний стресовий розлад
ТЦК та СП – територіальний центр комплектування та соціальної підтримки
УБД – Учасник бойових дій
УВФ – Український ветеранський фонд
ЦНАП – Центр надання адміністративних послуг
ЦОВВ – Центральні органи виконавчої влади

Ветерани російсько-української війни – в цьому дослідженні під ветеранами російсько-української війни маються на увазі особи, які відповідно до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" брали участь в російсько-українській війні та отримали статус учасника бойових дій за пунктами 11, 19-22 статті 6 (розміновувачі, військовослужбовці Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовці військових прокуратур, особи рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, добровольці) та особи з інвалідністю внаслідок війни, які отримали статус згідно з пунктами 10-15 частини другої статті 7 цього закону (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993).

Ветеранська політика – процес діяльності державних інституцій направлений на забезпечення систематизованого комплексу заходів, що створює сприятливі умови, та надає можливості ветеранам та ветеранкам для процесу реінтеграції та повноцінного функціонування в суспільстві, в умовах цивільного життя.

Державні інституції – це заклади або установи, що представляють державні структури та надають відповідні послуги.

Інклюзивний простір – система структурних компонентів (середовищ), в якій у досяжному для кожного учасника форматі реалізуються міжособистісні відносини, забезпечуються можливості особистісного і соціального розвитку, соціалізації, саморозвитку, тощо.

Інклюзивність – це характеристика інституцій, просторів, політик або ін., що передбачає доступність і включеність у всіх категорій населення.

Пільги – це встановлені законодавством або іншими нормативними актами переваги, що надаються особі (або групі осіб) порівняно з іншими громадянами.

Посттравматичний синдром – важкий психічний стан, різновид тривожного розладу (неврозу), який виникає в результаті поодинокої або повторюваної психотравмуючої ситуації.

Реінтеграція – адаптації окремих індивідів (або населення окремих територій), що опинилися у певних соціальних, соціально-політичних, соціально-економічних умовах, які ускладнюють або унеможливлюють їх участь у суспільному житті держави як повноцінних членів; передбачена нормативними актами держави, різноманітна допомога у набутті звичного для особи соціального статусу (Webster's New World Law Dictionary, 2024).

Соціальна структура – сукупність соціальних (клас, трудовий колектив, група, верства), соціально-демографічних (молодь, пенсіонери), професійно-кваліфікаційних, територіальних (тип поселення) й етнічних спільнот (нації, народності), пов'язаних між собою відносно сталими стосунками.

Стигматизація – це "навішування ярликів", тобто негативне ставлення до людей на основі їхніх характеристик або статусу.

Учасники бойових дій – особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993).

2. ВСТУП

Соціальна інтеграція – це вирішальний процес як для життя кожного окремого індивіда, так і для функціонування суспільства загалом. Соціальна інтегрованість як характеристика індивіда безпосередньо пов'язана зі здатністю взаємодіяти з іншими, будувати стосунки, досягати своїх цілей, а також з ментальним та фізичним здоров'ям (Berkman, Glass, Brissette & Seeman, 2000). Після закінчення військової служби, яка вимагає від військових пристосування до нових кризових умов, ветерани і ветеранки стикаються з потребую заново адаптуватись до цивільного життя, тобто реінтегруватись. Так, **реінтеграція ветеранів та ветеранок - це складний і довготривалий процес повернення військових до цивільного життя**, який полягає у відновленні після військової служби та адаптації у соціальній, політичній та економічній сферах.

Протилежним до соціальної інтеграції є явище "соціального виключення", тобто маргіналізації індивіда чи соціальної категорії на основі їх стигматизації як "ненормальних" для суспільства (Beresneviėiûtė, 2003). Колишні військові у цивільному житті стикаються з багатьма викликами на шляху до реінтеграції, серед них: відсутність житла або переміщення, проблеми з психологічним та фізичним здоров'ям, безробіття та відсутність доступу до перекваліфікації та освіти, проблеми у відносинах з близькими, та зокрема стигматизація та соціальна ізоляція (Кіріллова, Зновяк, Доля, 2023; IOM, 2023). Так, ветерани і ветеранки мають подолати чимало перепон для того щоб успішно реінтегруватися в суспільство. Відповідно, ветеранам та ветеранкам для того щоб адаптуватись у всіх сферах та стати повноцінно включеними в життя суспільства потрібно чимало часу, зусиль та ресурсів.

При цьому, реінтеграція є двостороннім процесом, що відбувається як зі сторони індивіда, який або яка адаптуються у суспільстві, так і зі сторони суспільства, яке сприяє або ускладнює цей перехід. Без підтримки у цьому процесі, ветерани та ветеранки можуть стати "соціально виключеними", а при наявності чисельної маргіналізовної категорії людей у суспільстві зростає ризик внутрішніх конфліктів, що дестабілізує його загалом. Тому соціальна реінтеграція військових, що повертаються зі служби, важлива як для них самих, так і для всіх українців та українок. Так, значну роль у поверненні військових до цивільного життя грають родина, друзі, знайомі, суспільство загалом та власне держава. Саме остання відповідальна за добробут всіх громадян і зацікавлена в їхній єдності та соціальній включеності. Держава має повноваження, ресурси та вплив щоб сформувати сприятливий контекст для реінтеграції ветеранів і ветеранок, але водночас її недостатні зусилля або неефективні політики можуть значно ускладнити цей процес.

Отже, соціальна реінтеграція є ключовим процесом у відновлені військових після повернення з фронту. Цей процес потребує підтримки зі сторони держави, а для її ефективного здійснення необхідним є вичерпне розуміння досвіду ветеранів і ветеранок, а також переваг і недоліків державних політик їхньої реінтеграції. Саме тому вивчення ролі державних інституцій у соціальній реінтеграції ветеранів і ветеранок є важливим внеском у майбутнє державної системи соціальної підтримки, добробуту ветеранів і ветеранок, військових та суспільства загалом.

3. МЕТОДОЛОГІЯ

Метою дослідження є з'ясувати роль державних інституцій у соціальній реінтеграції ветеранів і ветеранок.

Для досягнення мети дослідження передбачено такі **завдання**:

1. Узагальнити українську державну політику в напрямку соціальної реінтеграції ветеранів і ветеранок;

2. Визначити декларативну роль держави та окремих її інституцій у реінтеграції ветеранів і ветеранок;

3. Окреслити бачення ветеранами та ветеранками ролі держави та окремих її інституцій у їхній реінтеграції;

4. З'ясувати досягнення української державної політики в напрямку соціальної реінтеграції ветеранів і ветеранок, а також її виклики і проблеми.

Методологія дослідження складається з двох частин. Першою є **кабінетне дослідження актуальних державних і місцевих програм, послуг та пільг для ветеранів і ветеранок**. Для розуміння внеску держави у повернення військових до цивільного життя було розглянуто актуальні зусилля державних інституцій в цьому напрямку. Так, було систематизовано та узагальнено пільги та послуги, що передбачені діяльністю ЦОВВ, направлені безпосередньо на реінтеграцію ветеранів і ветеранок. Також окреслено реалізацію цього процесу на місцевому рівні.

Для глибшого розуміння досвіду ветеранів і ветеранок у взаємодії з державними інституціями та сенсів, які вони вкладають у державні політики реінтеграції у серпні-вересні 2024 року було проведено **якісне емпіричне дослідження, що полягає у проведенні та аналізі 6 фокус-груп з ветеранами та ветеранками:** з ветеранами-чоловіками, ветеранками-жінками, ветеранами з інвалідністю, ветеранами з обласних центрів, ветеранами з інших міст області та ветеранами з сіл та селищ. Для рекрутингу було використано онлайн-форму, яку поширили у соціальних мережах та розсилкою Українського Ветеранського фонду. Фокус групи були проведені у серпні-вересні 2024 року дослідницькою командою фонду онлайн з використанням напівструктурованого гайду. У фокус-групових дискусіях взяла участь сумарно 31 людина, матриці фокус-груп наведено у таблиці 1.1. (Додаток А). Така невелика кількість респондентів/ок на кожній фокус-групі виправдана тим, що питання викликали активне обговорення, тож було прийнято рішення надати більше часу для висловлення кожного і кожної в менших групах. Фокус-групи тривали від 1.5 до 2 годин. Крім цього, було проведено **вторинний аналіз 2 фокус-групових дискусій** (одна з ветеранами та діючими військовослужбовцями і одна з ветеранками та жінками-військовими). Для аналізу використано дані дослідження "Потреби ветеранів 2023" (Кіріллова, Зновяк, Доля, 2023), зібрані у січні-квітні 2023 року аналітиками Українського ветеранського фонду (Додаток А). Дані були проаналізовані відповідно до завдань дослідження і дозволили розглянути реінтеграцію ветеранів і ветеранок у контексті їхніх потреб.

Відповідно, результати дослідження є якісними даними, які не є репрезентативними та не можуть бути поширеними на всіх українських ветеранів та ветеранок. Водночас, дослідження має розвідувальний характер та проводилось з метою виділення тем для подальших соціологічних розвідок.

4. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РЕІНТЕГРАЦІЇ

4.1. РОЛЬ ЦОВВ В РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК

Ветеранська політика є систематизованим комплексом заходів, що направлений на створення сприятливих умов та надання можливостей ветеранам та ветеранкам для реінтеграції та повноцінного функціонування в соціумі. В Україні такі заходи зі сторони держави здійснюються у взаємодії трьох гілок влади, але поки не можна говорити про їхню достатню систематизованість. Законодавча влада формує законодавчу основу програм та пільг для ветеранів і ветеранок, судова гарантує їх дотримання, а виконавча розробляє та реалізує їх. Так, саме центральні органи виконавчої влади виступають в якості гарантів та координаторів процесів, які стосуються реінтеграції ветеранів та ветеранок, на них покладена функція розробки методології, забезпечення та контролю даного процесу. Нижче окреслено декларативну роль центральних органів влади, відповідно до етапів реінтеграції ветеранів та ветеранок.

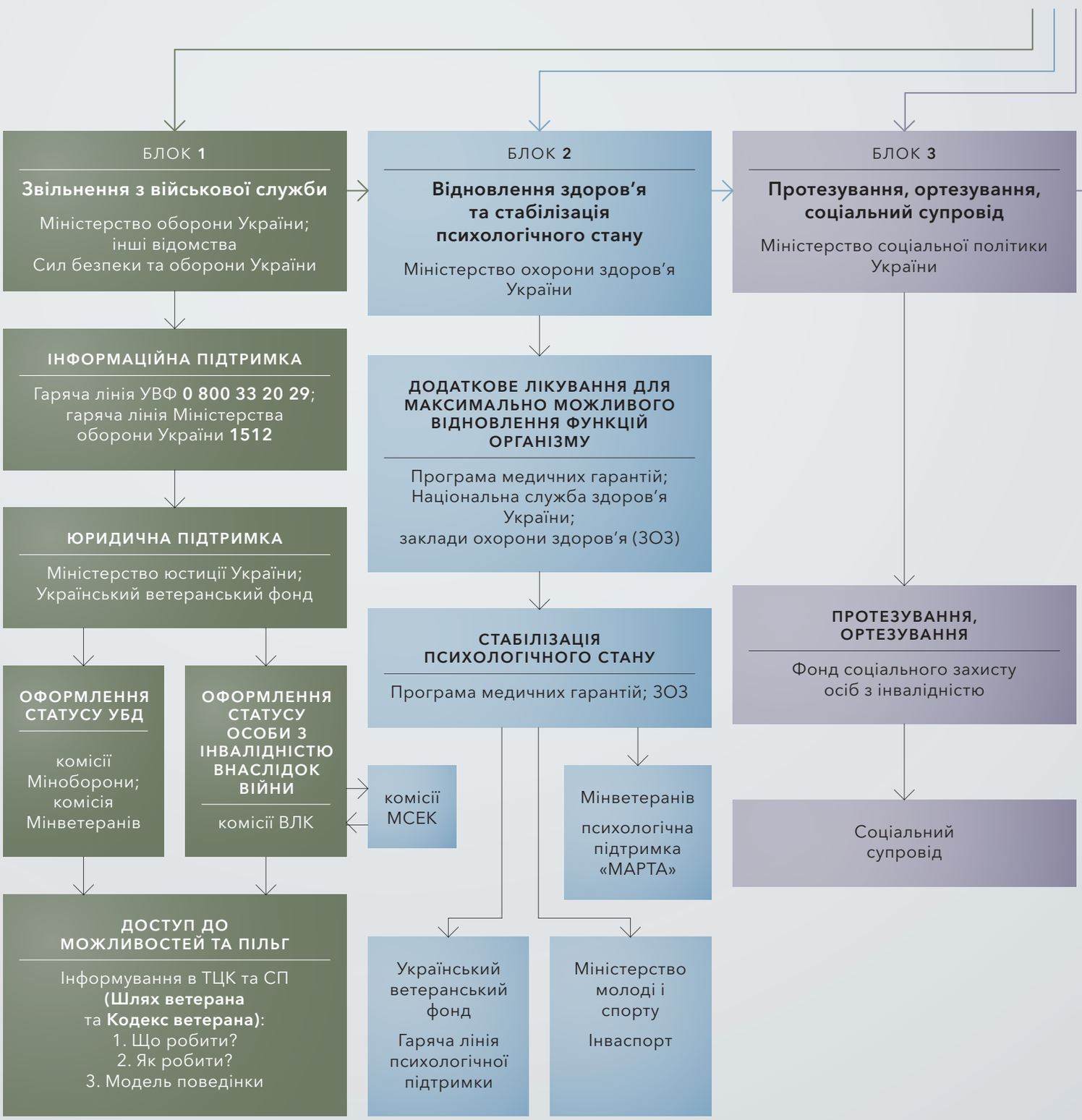
Ми виділили шість блоків, які відображають послідовні етапи реінтеграції ветеранів і ветеранок та передбачають різні типи державної підтримки: звільнення з військової служби, відновлення здоров'я та стабілізація психологічного стану, протезування та ортезування, професійно-освітня адаптація, трудова зайнятість і загальне благополуччя. При цьому, наразі існує проблема визначення часового проміжку реалізації державної підтримки по кожному напрямку, адже ні в сучасних дослідженнях досвіду ветеранів та ветеранок, ні у нормативно-правовій базі не окреслено орієнтовний період, який потрібен для реінтеграції в цілому та окремих її етапів.

Власне ЦОВВ можна поділити на дві категорії, відповідно, до їхньої участі в певному етапі реінтеграційного процесу. Перша категорія ЦОВВ має виконувати основну задачу, і задіяна безпосередньо як гарант, координатор та виконавець, інша – виконує підтримуючу функцію, що також є досить значущою.

ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ: ЇХНЯ Р

МІНІСТЕРСТВО У СПРАВА

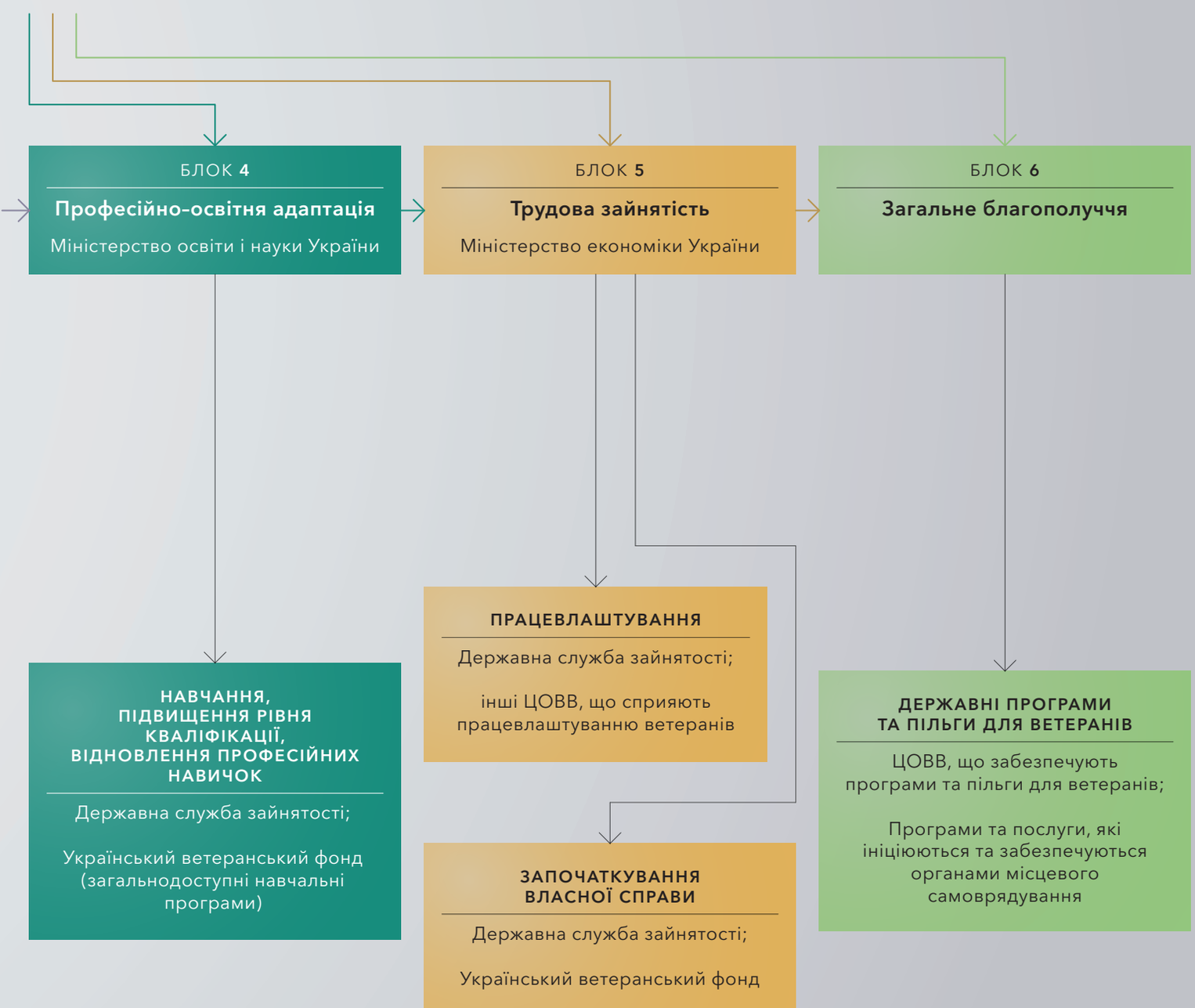
ЯК **КООРДИНАТОР** ДЕРЖАВНО

І РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ У РЕІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

ВАХ ВЕТЕРАНІВ УКРАЇНИ

НОЇ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

При цьому, центральну та координуючу роль серед ЦОВВ в процесі реінтеграції ветеранів і ветеранок відіграє **Міністерство у справах ветеранів України** (Положення про Міністерство у справах ветеранів України, 2018), що формує та впроваджує ветеранську політику, шляхом розробки нормативних документів, координування ветеранської політики між різними відомствами, органами виконавчої влади та підпорядкованими їм структур. Мінветеранів здійснює безпосереднє забезпечення заходів психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності ветеранів на ринку праці, фінансовою підтримкою у вигляді довічних державних стипендій, надає статус ветерана (ветеранки) та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України.

На сьогодні існують позитивні тенденції у роботі міністерства. Одним із таких прикладів координуючої роботи Мінветеранів є впровадження в 2024 році програми згідно якої ЦНАП стане «єдиним вікном» отримання послуг для ветеранів та їхніх родин (Урядовий портал, 2024). Загалом створення у ЦНАП «єдиного вікна» передбачатиме для ветеранів:

- формування єдиної бази послуг для ветеранів війни;
- максимальну поінформованість про їхні можливості;
- створення зручних, якісних та доступних умов отримання адміністративних послуг;
- впровадження комплексного підходу – отримання спектру адміністративних послуг в одному місці від одного або декількох суб'єктів надання таких послуг.

Також Міністерство у справах ветеранів зараз працює над розробкою законопроєкту «Про засади ветеранської політики в Україні» (2024), його дієвість залежить від злагодженої роботи між усіма залученими міністерствами.

БЛОК 1
ЗВІЛЬНЕННЯ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Відповідальний ЦОВВ – Міністерство оборони, а також інші структури, які мають відношення до сил оборони і безпеки країни. Допоміжну функцію виконують: Міністерство ветеранів, Український ветеранський фонд, Міністерство юстиції.

Перехідним етапом між військовим та цивільним життям є звільнення зі служби, яке водночас є першим етапом реінтеграції. Саме цей крок є важливим для того, щоб закласти підґрунтя для ефективної реінтеграції завдяки інформуванню, юридичній та фінансовій підтримці.

Процес звільнення відбувається на сьогоднішній день згідно Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" (1992). Якщо підсумувати, функції Міністерства оборони на цьому етапі такі:

- надання та забезпечення права на юридичну підтримку;
- забезпечення контролю та коректної роботи підпорядкованих структур, щодо діяльності військово-лікарських комісій;
- забезпечення дотримання термінів розгляду рапортів та інших матеріалів поданих військовослужбовцем, що є підставою для звільнення;
- забезпечення проведення роз'яснювальні роботи в підрозділах щодо здачі зброї, обладнання, майна, та інших зобов'язань військовослужбовця, щодо збройного формування в якому він перебував;
- забезпечення виплат одноразової грошової допомоги яка передбачена в разі звільнення військовослужбовця зі служби;
- надання допомоги та сприяння в оформленні статусу учасника бойових дій.

На цьому етапі у звільненого військовослужбовця чи військовослужбовиці постає потреба у розумінні та плануванні наступних кроків для повернення у цивільне життя, саме на етапі звільнення потрібно надавати систематизовану та зрозуміло оформлену інформацію. На це направлені **консультативно-інформаційні заходи**, що мають на меті забезпечити інформацією щодо самої процедури звільнення з військової служби, передачі справ, отриманням статусів та відповідних їм державних пільг та послуг. Однак, наразі самими ветеранами та ветеранками задоволеність потреби у інформаційно-консультаційній підтримці оцінюється як малозабезпечена (Кіріллова та ін., 2023). Державною інституцією, з якою перш за все взаємодіють військові під час звільнення зі служби є ТЦК та СП, де їм потрібно стати на облік, або ж пройти процедуру зняття з обліку. Відповідно, саме ТЦК та СП повинно відігравати основну роль у наданні первинної інформаційної підтримки ветеранам та ветеранкам.

Знаючи про державні заходи для підтримки реінтеграційного процесу, ветеран/ка може отримати пільги та послуги на основі статусу учасника бойових дій, який надає держава. Так, вирішальним для отримання послуг постає оформлення відповідного статусу, що саме по собі може стати викликом і потребувати допомоги. Крім цього, бюрократичний процес загалом може бути дуже складним. Як показало дослідження "Портрет ветерана", проблему з оформленням соціальних пільг майже половина (44,5%) респондентів оцінюють як дуже ймовірну (Кіріллова та ін., 2023). Тому для того, щоб користуватись специфічними державними послугами, ветерани можуть потребувати **юридичної підтримки**. На рівні Міністерства оборони на це направлена робота гарячої лінії лінія ''1512''. Також слід зазначити про підсилюючу функцію Міністерства у справах ветеранів у цьому питанні, адже на Міністерство покладено право розгляду справ стосовно надання статусу учасника бойових дій. Крім цього, в структурі Українського ветеранського фонду Мінветеранів діє гаряча лінія надання первинної юридичної допомоги (УВФ, 2024). Міністерство юстиції України в даному випадку виконує допоміжну функцію в процесі реінтеграції, гарантуючи права пов'язані із наданням послуги безоплатної правової допомоги для ветеранів.

Також слід зазначити про **фінансову підтримку** осіб, які повертаються до цивільного життя після закінчення служби. Вона є необхідною як для реінтеграції в цілому, щоб забезпечити ветерана або ветеранку гідними умовами життя до того, як вони зможуть повернутись до продуктивної діяльності, так і для конкретних етапів, наприклад лікування чи психотерапії. Військовослужбовцям на етапі звільнення зі служби надається одноразова грошова допомога (ОГД), яка розраховується індивідуально в залежності від обставин звільнення і терміну служби (Про затвердження Порядку та умов виплати деяким категоріям військовослужбовців одноразової грошової допомоги у разі звільнення з військової служби, 2014). При цьому, згадані державні виплати не мають на меті власне сприяння поверненню до цивільного життя і не розраховані на весь період відновлення після військової служби. Тому можна стверджувати, що саме фінансова підтримка, як складова процесу реінтеграції, на сьогодні в реінтеграційному процесі відсутня.

БЛОК 2

ВІДНОВЛЕННЯ ЗДОРОВ'Я ТА СТАБІЛІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ

Відповідальний ЦОВВ – Міністерство охорони здоров'я. Допоміжну функцію виконують Міністерство ветеранів, Український ветеранський фонд, Міністерство молоді та спорту.

Чільну роль у поверненні ветеранів і ветеранок до цивільного життя відіграє відновлення фізичного здоров'я та реабілітація. Так, більше половини ветеранів і ветеранок, що взяли участь у дослідженні "Портрет ветерана" Українського ветеранського фонду 2023-го року, зазначають про високу ймовірність виникнення проблем з фізичним здоров'ям та труднощів з отриманням медичної допомоги (55,2% опитаних) (Кіріллова та ін., 2023). На цьому етапі відновлення ветеранів і ветеранок найбільший внесок має **Міністерство охорони здоров'я**. Завдяки підпорядкованій МОЗ НСЗУ забезпечується право ветеранів та ветеранок на безоплатне одержання ліків; користування при виході на пенсію (незалежно від часу виходу на пенсію) чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталями, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи; щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів; першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація; реабілітаційні послуги для пацієнтів з ураженням нервової системи; реабілітаційні послуги для пацієнтів з ураженням опорно-рухового апарату; послуги з психологічної реабілітації (Про програми медичних гарантій).

Вирішальним для отримання державних послуг для частини ветеранів та ветеранок на цьому етапі також постає оформлення статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, що може також стати викликом. Статус особи з інвалідністю внаслідок війни надається в результаті проходження комісії МСЕК, якість організації процесів, ефективність та контроль роботи якої має вагоме значення в процесі переходу до цивільного життя для ветерана. Часто саме організація роботи даної структури формує загальне враження, щодо організації роботи відомства в цілому.

Одним із позитивних прикладів взаємодії ЦОВВ в цьому напрямку є започаткування програми безкоштовного зубопротезування у співпраці МОЗ і Мінветеранів. Завдяки врахуванню результатів досліджень щодо потреб ветеранів (Кіріллова, та ін., 2023) було внесено відповідні зміни до постанови КМУ від 27 лютого 2024 р. № 212 "Деякі питання реалізації пілотного проекту щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України". Результатом даної взаємодії став запуск пілотного проекту МОЗ спільно з НСЗУ «Зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» (КМУ, 2024).

Ключовою для ветеранів і ветеранок під час реінтеграції є потреба в психологічній допомозі. За результатами вже згаданого дослідження УВФ, більшість респондентів/ок зазначили про високу ймовірність виникнення психоемоційної нестабільності (53,8%) (Кіріллова та ін., 2023). Психологічна стабілізація ветеранів і ветеранок, що повернулись з фронту, належить до сфери відповідальності МОЗ, але її поділяє і Мінвет, за ініціативи якого створено Реєстр суб'єктів надання послуг із психологічної допомоги, яка буде відшкодовуватись державою для ветеранів і ветеранок і членів їх сімей. (Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Реєстру суб'єктів надання послуг із психологічної допомоги для ветеранів і членів їх сімей, 2023). Також запроваджено роботу системи MARTA для онлайн-діагностування, та освітні матеріали ветеранів і ветеранок та членів їх сімей. На базі Українського ветеранського фонду працює гаряча лінія кризової підтримки.

Спорт також можна розглядати як засіб психологічного відновлення. Цією сферою опікується окремий підрозділ Міністерства молоді і спорту. Міністерство молоді та спорту також здійснює забезпечення та сприяння програмам реабілітації ветеранів та ветеранок, робить окремі проекти та програми інтеграції й адаптації ветеранів і ветеранок до цивільного життя. У складі міністерства створено окремий структурний підрозділ, спрямований на ці проекти (Структура системи Інваспорт). За цей час розроблено законопроект про адаптивний спорт, який сьогодні вже подано до Парламенту – він очікує прийняття та має систематизувати цю роботу (Міністерство молоді та спорту України, 2024). Значною подією у сфері ветеранського спорту є Ігри Нескорених – міжнародні змагання з паралімпійського спорту серед ветеранів і ветеранок. Мінветеранів у співпраці з Українським ветеранським фондом та громадськими організаціями здійснюють підготовку та відбір українських спортсменів/ок-ветеранів і ветеранок для цієї події у 2025 році (УВФ, 2024).

БЛОК 3
ПРОТЕЗУВАННЯ ТА ОРТЕЗУВАННЯ ВЕТЕРАНІВ, СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД

Відповідальний ЦОВВ – Міністерство соціальної політики України, також залучені Міністерство ветеранів та Міністерство охорони здоров'я.

Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, який відіграє чільну роль в протезуванні, ортезуванні та забезпеченні соціального супроводу ветеранів і ветеранок (Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України, 2015). Міністерство у співпраці з іншими ЦОВВ, державними та недержавними організаціями наразі займається підготовкою фахівців соціального супроводу у ТЦК та СП, безпосереднім соціальним супроводом військових та їхніх сімей, розробкою і тестуванням програми соціальної адаптації для ветеранів та їхніх сімей. (Міністерство Соціальної політики України, 2024). Відповідно до специфіки потреби ветерана/ки, на шляху реінтеграції задіюється відповідний структурний підрозділ міністерства, або структура, що знаходиться в прямому підпорядкуванні міністерства (фонди, служби, агенції), серед них:

- Фонд соціального захисту людей з інвалідністю, що забезпечує право ветеранів на безкоштовне протезування/ортезування, за новітніми технологіями та технологіями, які відсутні в Україні (Порядок забезпечення виробами підвищеної функціональності для учасників бойових дій, та безкоштовне протезування/ортезування за новітніми технологіями та технологіями, які відсутні в Україні, для окремих категорій громадян за рахунок коштів державного бюджету, 2024);
- Пенсійний фонд України забезпечує виплати пенсій, довічних грошових утримань та підвищень до них;
- Національна соціальна сервісна служба України забезпечує соціальний захист осіб з інвалідністю, соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби.

БЛОК 4
ПРОФЕСІЙНО–ОСВІТНЯ АДАПТАЦІЯ

Відповідальний ЦОВВ – Міністерство освіти і науки. Допоміжну функцію виконують Державна служба зайнятості, Міністерство ветеранів, Український ветеранський фонд.

Наступним етапом в процесі реінтеграції є **професійно-освітня адаптація**, яка тісно пов'язана із психологічним станом та інтегрованістю у суспільство. Важливим кроком для ветерана або ветеранки на

шляху до працевлаштування може бути перекваліфікація, тобто здобуття освіти або навчання специфічним професійним навичкам. Для близько третини ветеранів і ветеранок (36,5%) ця потреба є нагальною, за результатами попереднього дослідження УВФ (Кіріллова та ін., 2023). Центральна роль на цьому етапі належить Міністерству освіти і науки України, яка забезпечує право на освітню підтримку ветеранів війни та учасників бойових дій для здобуття професійно-технічної та вищої освіти (Міністерство освіти і науки України, 2022).

Ця функція також частково покладається на Державну службу зайнятості та реалізується шляхом надання ваучера, що передбачає:

- навчання учасників бойових дій, здобуття робітничої професії, підготовку за спеціальністю, для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра, або магістра, здобутих за іншою спеціальністю;
- підготовку на наступному рівні освіти (крім третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня вищої освіти);
- спеціалізацію та підвищення кваліфікації за професіями і спеціальностями відповідно до статті 30 Закону України "Про зайнятість населення" (2012).

За даними Державної служби зайнятості професійне навчання за її сприяння проходили 4,2% учасників та учасниць бойових дій зі статусом безробітного, а 3,6% отримали ваучер на навчання (Таблиця 3). І хоча можна спостерігати зростання рівня проходження перекваліфікації від державної служби зайнятості серед учасників та учасниць бойових дій зі статусом безробітного, він досі є низьким. Це можна пояснити низькою якістю таких програм, адже задоволення потреби в перекваліфікації, респонденти та респондентки дослідження "Портрет ветерана" оцінюють переважно негативно (Кіріллова та ін., 2023). При цьому, можна спостерігати і позитивні зміни. Наприклад, реалізується експериментальний проект з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості (Про реалізацію експериментального проекту з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості, 2023), до якого долучилось 1 226 безробітних зі статусом УБД за перше півріччя 2024 року. На цьому етапі також важливу роль відіграє Міністерство освіти і науки, яке гарантує позаконкурсний вступ до вишів для військових, а також реалізацію ваучерів на навчання, які видає власне Державна служба зайнятості (Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 2023). Український ветеранський фонд також надає допомогу у перекваліфікації ветеранів і ветеранок за рахунок спеціалізованих курсів, наприклад з IT або пілотування дронів для ветеранів з інвалідністю.

БЛОК 5
ТРУДОВА ЗАЙНЯТІСТЬ

Відповідальний ЦОВВ – Мінекономіки, допоміжну функцію виконують інші ЦОВВ, що сприяють працевлаштуванню ветеранів, зокрема, Український ветеранський фонд.

Результатом перекваліфікації ветеранів і ветеранок має стати **трудова зайнятість**. Саме цей етап є вирішальним для подальшої фінансової спроможності ветеранів і ветеранок та завершальним для реінтеграції в цивільному житті. При цьому, за даними “Портрету ветерана” майже половина ветеранів і ветеранок (42,5%) оцінюють проблему відсутності роботи після закінчення служби як дуже ймовірну (Кіріллова та ін., 2023).

Працевлаштування належить до зони відповідальності **Міністерства економіки**, яке впроваджує заходи щодо реформи ринку праці, направлені на працевлаштування учасників бойових дій, через Державну службу зайнятості здійснюється реалізація державних програм, що мають на меті підтримку трудової зайнятості ветеранів.

За даними Державної служби зайнятості (Таблиця 3) станом на червень 2024 року зареєстровано 7 631 безробітних осіб зі статусом УБД, з них 1 480, майже одна п’ята (19,4%), працевлаштовані за сприяння служби. При цьому загалом статус безробітного станом на травень 2024 статус безробітного мають 234 989 осіб, а 103 402 осіб з них є працевлаштованими Державною службою зайнятості, тобто загальний рівень працевлаштування службою складає 44%. Так, рівень працевлаштування Державною службою зайнятості учасників та учасниць бойових дій більш ніж вдвічі менший, ніж загальний рівень працевлаштування осіб, що звертаються до цієї інституції. У динаміці, можна побачити, що відсоток працевлаштованих учасників та

учасниць бойових дій більш ніж вдвічі менший, ніж загальний рівень працевлаштування осіб, що звертаються до цієї інституції. У динаміці, можна побачити, що відсоток працевлаштованих учасників та учасниць бойових дій Державною службою зайнятості знизився порівняно з 2022 роком на 11% і є досить низьким, причиною цього можна вважати наслідки повномасштабного вторгнення. Якщо ж говорити про низький рівень працевлаштування службою зайнятості в цілому, то це можна пояснити тим, що вакансії, які пропонується в центрах зайнятості, низькооплачувані та непрестижні, тому не є привабливими для ветеранів і ветеранок.

Водночас, звернення безробітних ветеранів і ветеранок до центрів зайнятості в процесі пошуку роботи може бути зумовлено не пошуком вакансій або потребою в кар'єрних рекомендаціях. До центрів можуть початково звертатись саме для отримання фінансової підтримки, тобто допомоги по безробіттю, яка може надаватись максимум 90 днів (Про особливості реалізації державної політики у сферах зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час воєнного стану та після його припинення або скасування, 2022). У такому випадку центри зайнятості хоч і підтримують ветеранів і ветеранок матеріально якийсь період, але не виконують своєї основної функції – працевлаштування, як складову процесу реінтеграції.

Інші ЦОВВ долучаються до цього етапу реінтеграції ветеранів та ветеранок, створюючі для них робочі місця. Так, **Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості** створило Центр реінтеграції ветеранів, метою якого є повернення працівників, які були мобілізовані до сил оборони і безпеки, на підприємства галузі після служби, а також залучення нових працівників із числа ветеранів. Результатом цієї ініціативи станом на серпень 2024 року є працевлаштування 611 ветеранів на підприємствах АТ ''Українська оборонна промисловість''. У програмі Центру зазначено ряд заходів, направлених на стимулювання та розвиток ветеранських бізнесів, які пов'язані з діяльністю ОПК (Про залучення ветеранів до роботи в оборонній галузі, 2024). Іншим прикладом є **Міністерство внутрішніх справ** як однин із найбільших потенційних надавачів робочих місць для ветеранів. Наразі відбувається коригування політики міністерства відповідно до потреб людей, які повертаються після участі в бойових діях і мають бажання продовжити свій трудовий шлях у складі підрозділів Національної поліції України або інших підрозділів, які входять до складу і підпорядкування Міністерства внутрішніх справ (Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 2023).

ЦОВВ, виконуючи свої функції в реінтеграційному процесі ветеранів і ветеранок, співпрацюють з міжнародними організаціями. Результатом співпраці Мінветеранів, НАДС та Міжнародної організації з міграції (МОМ) стала розробка та впровадження нового електронного сервісу ''Е-Карта вакансій держслужби'', дана ініціатива має за мету залучення ветеранів для працевлаштування, як в державному секторі, так і в органах місцевого самоврядування (Національне агентство України з питань державної служби, 2024).

Іншим варіантом для зайнятості ветеранів і ветеранок є підприємництво, тобто започаткування власної справи. Служба зайнятості здійснює супровід двох грантових програм для ветеранів і ветеранок в рамках урядового проекту «є Робота»: «Власна справа» і «Грант для ветеранів та їх подружжя» (Київський міський центр зайнятості, 2024). Грантові кошти призначені для створення або розвитку власного бізнесу. Обов'язковою умовою отримання грантових коштів є створення нових робочих місць. Функція допомоги ветеранам у започаткуванні власної справи, надання грантів для ветеранського бізнесу доповнюється Українським ветеранським фондом через конкурсні програми підтримки ветеранських бізнесів «ВАРТО». В даному випадку надання гранту не передбачає додаткових зобов'язань для заявника, а ефективність проекту визначається експертною комісією на етапі подання та розгляду заявки (УВФ, 2024).

ТАБЛИЦЯ 1. НАДАННЯ ОКРЕМИХ ПОСЛУГ ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ ЗАЙНЯТОСТІ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ

Показник	**2022 рік**	**2023 рік**	**І півріччя 2024 року**
Чисельність осіб зі статусом УБД, які мали статус зареєстрованого безробітного	10 746	5 880	7 631

Показник	2022 рік	2023 рік	І півріччя 2024 року
Чисельність осіб зі статусом УБД, які були працевлаштовані за сприяння Державної служби зайнятості та їх відсоток від загальної кількості безробітних УБД	3 263 **(30,4%)**	1 101 **(18,7%)**	1 480 **(19,4%)**
Чисельність безробітних зі статусом УБД, які проходили професійне навчання за сприяння Державної служби зайнятості та їх відсоток від загальної кількості безробітних УБД	215 **(2%)**	163 **(2,7%)**	323 **(4,2%)**
Чисельність осіб зі статусом УБД, які отримали ваучер на навчання та їх відсоток від загальної кількості безробітних УБД	0	122 **(2%)**	271 **(3,6%)**
Чисельність осіб, які були направлені на професійне навчання в рамках експериментального проекту з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 15.09.2023 № 984)	0	98	1 266

ДЖЕРЕЛО: **ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЗАЙНЯТОСТІ** У ВІДПОВІДЬ НА ЗАПИТ НА ІНФОРМАЦІЮ

БЛОК 6

ЗАГАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Відповідальні ЦОВВ, що забезпечують програми та пільги для ветеранів

Загалом, роль держави в процесі реінтеграції досить різноманітна та працевлаштуванням не закінчується, наступним етапом підтримки ветеранів є комплекс заходів направлений на **загальне благополуччя**. Цей етап не має завершальної точки, а триває протягом всього життя ветерана або ветеранки. До даного розділу можна віднести перелік державних програм підтримки ветеранів, які спрямовані на забезпечення гідного життя ветеранів. На цьому етапі задіяні різні ЦОВВ та відповідні державні інституції. Прикладом реагування Мінветеранів на запити ветеранського середовища, щодо недостатньої поінформованості, а відтак і доступу до ветеранських програм є втілення цифрового рішення задля розширення та спрощення доступу до інформації про всі наявні в Україні послуги від усіх стейкхолдерів. Мова йде про ''Е-Карту'' – як інструмент інформування про можливості розвитку й допомоги для ветеранів і ветеранок у їхніх громадах (“Е-Карта” послуг в громадах для ветеранів війни, 2024).

4.2. РОЛЬ ГРОМАД В РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК

Реінтеграція ветерана складний та багаторівневий процес. На рівні держави ветеран стикається з реалізацією політики Міністерства у справах ветеранів, а також із загальносуспільним економічним та культурним рівнем населення на локальному рівні. Участь держави проявляється тут у розробці прозорої, зрозумілої та доступної системи взаємодії ветерана і держави, а також надання всебічної підтримки громадам для реалізації ветеранської політики на місцях.

Серед видів підтримки ветеранів на місцевому рівні можна виділити:

1. Соціально-економічна підтримка, яка включає такі програми підтримки:

- консультаційні послуги з працевлаштування (надання інформації про вакансії, допомога у складанні

резюме та підготовці до співбесід),

- перекваліфікація та навчання (організація курсів та тренінгів для ветеранів, спрямованих на здобуття навичок, необхідних на ринку праці),
- підтримка підприємництва (надання грантів, кредитів, а також консультативної підтримки для ветеранів, які бажають розпочати власний бізнес у сфері фандрейзингу та грантрайтингу),
- фінансове консультування (допомога в управлінні особистими фінансами, підвищення рівня фінансової грамотності, в тому числі належне планування бюджету, інвестування та забезпечення фінансової стабільності).

2. Психологічна реабілітація, яка охоплюватиме наступні види підтримки:

- індивідуальні та групові психотерапевтичні сесії (надання професійної допомоги психологами та психіатрами)
- програми стрес-резилієнтності (навчання методикам впорядкування стресу та покращення емоційного благополуччя)
- арт-терапія та інші альтернативні методи лікування (використання творчих підходів як засобу психологічної реабілітації)
- підтримка сімей ветеранів (програми, що допомагають членам сімей ветеранів краще розуміти та підтримувати своїх близьких).

3. Медичне обслуговування включатиме наступні основні напрями підтримки:

- фізична реабілітація (організація доступу до фізіотерапії, ерготерапії, та інших форм фізичної реабілітації),
- спеціалізовані медичні послуги (надання доступу до лікування специфічних травм та хвороб, зокрема, тих, що пов'язані з військовою службою),
- програми здорового способу життя (освітні програми, які сприяють формуванню та підтримці здорового способу життя серед ветеранів та унеможливлюють прояви та появу залежностей).

4. Юридична допомога

- консультації з юридичних питань (надання правової допомоги ветеранам, зокрема з питань отримання соціальних гарантій та пільг),
- представництво інтересів в судах (допомога у вирішенні судових спорів, пов'язаних з правами ветеранів).

5. Соціальна інтеграція, яка забезпечує напрями соціальної адаптації та сприятиме згуртованості самої громади:

- культурні та спортивні заходи (організація заходів, які сприяють соціалізації та побудові спільноти серед ветеранів),
- волонтерські програми (залучення ветеранів до волонтерської діяльності, що допомагає їм відчути себе корисними для суспільства та сприяє їхній соціальній адаптації).

6. Професійний розвиток, який поєднуватиме напрями підтримки набуття нових навичок та осучаснення наявних:

- менторські програми (співпраця з професіоналами з різних галузей для наставництва та підтримки ветеранів у їх кар'єрному зростанні),
- мережеві ініціативи (створення та підтримка професійних мереж, які допомагають ветеранам знаходити роботу та розвивати кар'єру).

На регіональному рівні в Україні сформувались кілька основних моделей підтримки ветеранів, кожна з яких має свої особливості та напрямки діяльності. Загалом, такі моделі охоплюють різні програми, які фінансуються кожна окремо. Тому, інколи цілі програм дублюються, види підтримки «розмиваються» та не містять конкретних дієвих механізмів втілення, що з економічної точки зору призводить до нераціонального використання обмежених ресурсів у громадах, а ветеранська підтримка виявляється недієвою та безрезультативною.

Разом з тим, деякі громади та регіони показують гарний приклад взаємодії на рівні державному та місцевому рівнях. Так, наприклад прифронтова Херсонська область область є одним із лідерів по кількості запущених Єдиних ветеранських вікон в ЦНАПах. Із 17 ЦНАПів ЄВВ працює у 16, планується відкриття 17-го в одній із громад. Надається 19 послуг для ветеранів. Крім того, доступність до адмінпослуг забезпечена за рахунок мобільних офісів ЦНАП. Також Херсонщина долучена до проекту безоплатного протезування ветеранів. Вже 10 стоматологічних клінік уклали договори з НСЗУ та наразі йде підготовка до реалізації рішення Уряду про безоплатне лікування зубів (Міністерство у справах ветеранів України).

Отже, різноманітні регіональні ініціативи, їх ефективність та виклики, з якими вони стикаються, а також виокремлення потенційних шляхів оптимізації регіональних програм ветеранської підтримки з метою максимізації їх впливу на життя ветеранів в контексті соціально-економічної кризи потребують взаємодії на рівні регіонів, місцевого самоврядування, недержавних організацій та ветеранських спільнот.

Основним інституційним утворенням для надання ветеранської підтримки є створення єдиних ветеранських центрів, клубів, гуртків та інших об'єднань на рівні громад чи областей, які поєднують у своїй діяльності основні напрями соціальної підтримки ветеранів, сприяли формуванню згуртованості громади, відчуття єдності, а також пришвидшували процес соціальної адаптації ветеранів у післявоєнний період.

4.3. ВИСНОВОК

Підсумовуючи, впровадження ветеранської політики є досить складним процесом, в який включено багато відомств і установ. Робота, що здійснюється державою в даному напрямку, не налагоджена до максимально ефективної, адже кількість програм і послуг досить велика, і в багатьох випадках пересікається і дублюється між різними відомствами, а відтак ускладнює доступ ветерана до безпосередньої послуги. Водночас, існує позитивна динаміка. Підтвердженням цього є наявність нових програм, які впроваджені нещодавно і направлені на підвищення якості послуг, покращення досвіду ветеранів і ветеранок взаємодії з державними інституціями, спрощення доступу до програм та пільг. Крім цього, на рівні окремих громад можна побачити активне сприяння розвитку реінтеграційних програм для ветеранів і ветеранок.

5. РОЗУМІННЯ ВЕТЕРАНАМИ ТА ВЕТЕРАНКАМИ РОЛІ ДЕРЖАВИ В ЇХНІЙ РЕІНТЕГРАЦІЇ

5.1. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ДЕРЖАВА" ТА СТАВЛЕННЯ ДО НЕЇ

Перш за все, для визначення ролі держави в реінтеграції ветеранів та ветеранок було з'ясовано, як респонденти та респондентки визначають це поняття. Відповідаючи на питання "Чим для вас є держава?", лише один респондент визначив державу як політичний устрій, інші спиралися на визначення більш наближені до повсякденного досвіду. Наприклад, ветерани визначали державу як "***взаємну відповідальність"*** (ветеран, Р2ФГ5), ***"обов'язки одне перед одним"*** (ветеран, Р6ФГ5), ***"механізм, який надає мені певний сервіс в певних ситуаціях"*** (ветеран, Р4ФГ4). Також поширеним серед респондентів було розуміння держави як родини, і як власної сім'ї у прямому значенні, і як порівняння суспільства з великою родиною. При цьому, негативний досвід ветеранів та ветеранок у взаємодії з державними інтитуціями може формувати їхнє сприйняття держави загалом, наприклад:

"Ну от єдина і чітка асоціація [з поняттям "держава"] – це проблема" (ветеранка, Р3ФГ1);

"Для мене [держава] це – бардак, корупція і бюрократія" (ветеран, Р5ФГ2).

Респонденти та респондентки вважають, що держава має виконувати такі функції: встановлення правил та норм для злагодженого життя суспільства; вирішення суспільних проблем; надання можливостей; гарантування справедливості. Уособлюють для ветеранів та ветеранок державу Президент, вище політичне керівництво, органи місцевого самоврядування, правоохоронні органи та чиновники, а для деяких – всі громадяни загалом:

"Там люди, які для мене уособленням держави, окрім там вищого політичного керівництва, – це люди, з якими я стикаюся під час отримання цих послуг, та люди в центрах надання адміністративних послуг та органів центральної виконавчої влади на місцях, в певному роді, та органи місцевого самоврядування," (ветеран, Р4ФГ4).

При цьому варто зауважити, що досвід взаємодії з представниками держави рівня формує ставлення ветеранів та ветеранок до держави як такої, тож цей рівень дуже важливий для встановлення довіри Захисників та Захисниць до державного апарату в цілому.

Майже всі ветерани та ветеранки, що взяли участь в дослідженні, мали негативний досвід взаємодії з представниками держави або її інституціями. Відповідно, у фокус-групових дискусіях, переважали коментарі, що висловлюють негативне ставлення до держави. Ветерани та ветеранки висловлювали кри-